

CITATION

Ovacı, Vahap. "Husn-Qubh in the System of Usul'ü Pezdevi" *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, 4,4 (2013/4), pp 57-67.

Usûl-i Pezdevî sistematîğinde Hüsün-Kubuh

Vahap OVACI

Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

İslam hukukunda Allah'ın emrettiğinin hasen, yasakladığının kabih olduğu konusunda ihtilaf yoktur. İmam Pezdevi'ye göre fiillerde hüsün-kubuh zati olarak vardır ve bu akılla bilinebilir. Ona göre fiiller hüsün-kubuh açısından liaynihi ve liğayrihi olmak üzere iki kısımdır. Fiillerdeki bu asıl-vasıf ayrımı onun usûl sistematîğinde ve hüküm vermesinde etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hüsün-Kubuh, Akıl

bir değer kazanmakta ve emir-nehîy konusunun dînî ve hukuki sonuçları büyük ölçüde hüsün ve kubuh değerlendirilmede esas alınan kriterlere göre şekillenmektedir.

Hüsün-kubuh meselesi, kelâm, fıkıh usulü, ahlak felsefesi ve hukuk felsefesinin temel konuları arasında yer almaktadır. Usûl-i fıkıhta gerek Hanefilerin liaynihi ve liğayrihi şeklindeki teklifi hüküm vermelerinde, gerekse Şâfiîlerin hüküm teorisinin oluşmasında hüsün-kubuh konusundaki değerlendirmelerinin de etkileri vardır.

Hüsün-kubuh konusunda oluşturulan kriterler sadece o döneme münhasır değil, günümüzde nasların yorumu, hakkında nas bulunmayan konularda, içtihadî faaliyetlerde konunun önemini ortaya çıkarmakta ve nassların kapsamını belirlemede yol gösterici olmaktadır. Mekâsıdu's-Şerîa, zihni faaliyetler, yorum içtihadî, içtihadî melekede aklın kullanımı ve neticesinde oluşturulan hüsün-kubuh kriterleri bu konuda önem arz etmektedir.

Akıl, heva ve duyular tarafından güzel görülme mânâlarına gelen *hüsün* kelimesinin çoğulu *mehasin*, gözlerin ve insan mizacının tiksindiği manzara, hal ve

Giriş⁰¹: Tarihte antik-çağ yunan felsefesinde ontolojik açıdan tartışılan ve eski İran'da ise Zervaniler ile Maniheistler arasındaki önemli tartışmalardan birini oluşturan iyilik-kötülük problemi İslami ilimlerde "*Hüsün-Kubuh*" adıyla ortaya çıkmıştır.

Akıl ile din konusundaki önemli tartışmaların başında gelen ve ilk önceleri kader ve irade sorununun bir parçası olarak tartışılan hüsün ve kubuh meselesi, zamanla müstakil bir konu olarak ele alınmaya başlandı. Hüsün ve kubuh her ne kadar kelâmda teorik olarak tartışılabilir, islam hukuk usûlünde pratik

01. Bu çalışma doktora tezinden esinlenilerek ve özetlenerek hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ovacı, Vahap. "Usûl-i Pezdevî sistematîğinde Hüsün-Kubuh", *Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4,4 (2013/4), ss.57-67.

davranışlar anlamına gelen *kubuh* kelimesinin çoğulu ise *mekabih*'tir.⁰¹ Hüsün-kubuh değerlendirmelerinde şu beş kriterin belirleyici olduğu görülmektedir:

1-Maksada uygun veya zıt olmak; adalet ve zulüm gibi.

2-Tab'a uygun veya zıt olmak; tatlı ve acı gibi.

3-Sıfat itibariyle kemal ve noksan olmak; ilim ve ceahl gibi.

4-İnsanlar arasında medih ve zemmi mucip olmak; cömertlik ve cimrilik gibi.

5-Allah katında medih ve sevaba veya zem ve ikaba müstehak olmak. Medih ve sevabı gerektiren fiile hesen, zemm ve ikabı gerektiren fiile ise kabih denir. Konumuz açısından hüsün ve kubuh kavramları daha ziyade bu beşinci anlamla ilgilidir.⁰²

58

Kuran'da "hüsün" kelimesi on üç yerde güzel, güzellik, güzel olmak anlamlarında sözlük mânâlarıyla kullanılmıştır. Bu mânâdaki kullanımlara şu ayetler örnek olarak verilebilir: "Oysa Allah, akıbet *güzelliği*, O'nun yanındadır."⁰³"En *güzel* mükâfat Allah katındadır."⁰⁴"Allah da onlara hem dünya nimetini verdi hem de ahiretin *güzel* sevabını verdi; öyle ya Allah güzel iş yapanları sever."⁰⁵ "İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak *güzel* yurt da onlar içindir."⁰⁶

Hüsün-kubuh ahlak felsefesinde iyi-

01. İbrahim Medkur, *el-Mucemu'l-Vecîz*, (Mısır:1980), "h-s-n" "k-b-h" maddeleri.

02. Seyyid Bey, *Medhal*, (İstanbul: 1333), II, s.212; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul:ts), I, s.54.

03. Ali İmran 3/14.

04. Ali İmran 3/195.

05. Ali İmran 3/148.

06. Rad 13/29.

lik ve güzellik, kelâm ve fıkıh usûlünde ise şer'i fiillerdeki iyilik ve kötülük anlamında kullanılır. Fıkıh usûlünde hüsün-kubuh denilince memûrun bih ve menhiyyün anı fiillerdeki hüsün-kubuhun zati olup olmadığı ve bunun akıl tarafından bilinip bilinemeyeceği ile aklın hüsün-kubha hükmetmedeki yetkisi tartışılmaktadır.⁰⁷

Kelâm ilminde hüsün-kubuh⁰⁸ meselesiyle ilgili tartışmaların genelde tevhid ve ilahî adalet konularının etrafında cereyan ettiği görülmektedir. Bu tartışmalarda, Allah'ın fiillerini tanımlarken, ilahî adalet konusuna vurgu yapanlar Allah'ın âdil olduğunu, yaptıklarının bir gaye ve hikmete dayandığını, abes, sefeh ve zulüm anlamına gelen şeylerin O'na nispet edilemeyeceğini dile getirirler. Tevhid konusunu öne çıkararak ise O'nun fail-i muhtar ve mutlak kudret sahibi olduğunu, irade ve kudretinin asla sınırlandırılmayacağını⁰⁹, dilediği gibi yapabileceğini ve bunların O'na asla kabih görülemeyeceğini dile getirmişlerdir.¹⁰

1.Memûrun bihin hüsün ile nitelendirilmesi

İslam hukuk felsefesinde yerleşik anlayışta nasslarda emredilen şeylerin(memurun bih) hasen, yasaklanan şeylerin(menhiyyün anı) ise kabih olduğu konusunda ihtilaf yoktur.

07. İlyas Çelebi, "Klasik bir Kelâm Problemi: Hüsün ve Kubuh", *M.Ü.İ.F.D.* 16-17, (İstanbul: 1998-1999),s.60; Ali Bardakoğlu, "Hüsün ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Mâturidi", *Erciyes Üni. İlahiyat Fak. Der.*,4, (Kayseri: 1987), s.59.

08. Detaylı bilgi için bkz. Metin Özdemir, *İslam Kelâmında Kötülük Problemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E.,Ankara: 1998).

09. Yasin 36/82.

10. Çelebi,64-65.

İmam Pezdevî memûrun bihi hasen olmaları açısından oldukça sistematik olarak tasnif eder. Ona göre memûrun bih, liaynihî hasen memûrun bih ve liğayrihî hasen memûrun bih olmak üzere iki şekilde olabilir.⁰¹Liaynihî hasen memûrun bih,hiçbir şekilde bu vasfı sakıt olmayan liaynihî hasen memûrun bih ve hasen vasfı ıskat olabilen liaynihî hasen memûrun bih olmak üzere kendi arasında iki kısımdır. Bu kısma liğayrihî hasen memûrun bihe benzemesine karşın liaynihî hasen memûrun bih kısmına mülhak olan liaynihî hasen memûrun bih ise mülhak olmaktadır. Liğayrihî hasen memûrun bih ise kendi arasında üçe ayrılır: Bizâtihî kâim olan liğayrihî hasen memûrun bih, hasen liaynihîye benzer olan liğayrihî hasen memûrunbih ve şartından dolayı liğayrihî hasen olarak adlandırılan liğayrihî hasen memûrun bih.⁰²

Memûrun bihin liaynihî hasen memûrun bih ve liğayrihî hasen memûrun bih olması gibi menhiyyün anı da kendi arasında liaynihî kabih-menhiyyün anı ve liğayrihî kabih-menhiyyün anı olmak üzere ikiye ayrılır.⁰³

1.1.Liaynihî hasen memûrunbih

Hasen sıfatı zatında kendisinde bizzat var olan memûrun bih, *liaynihî hasen* diye adlandırılır. Memûrun bihin bizzat kendisinde değil de başka bir

nedene bağlı olarak hasen sıfatıyla nitelendirilmesi nedeniyle ikinci kısım ise *liğayrihî hasen memûrun bih* diye isimlendirilir.⁰⁴

Hanefî usûl geleneğindeki hüsün-kubhun liaynihî ve liğayrihî şeklindeki bu taksim onların fiillerde hüsün-kubhun zati olduğu fikrine dayanmaktadır. Nitekim Debusi'de sistematize edilen bu görüşe göre fiillerde zati hüsün-kubuh vardır ve bunun bir kısmı akıl ile bilinebilir niteliktedir. Onların hüsün-kubuh ile ilgili ortaya koydukları kriterlerin yansımaları usûl sistematiklerinde ortaya çıkmaktadır.

Pezdevî'ye göre bir fiilin vucubiyetinin ıskatı hasen sıfatının ıskatını gerektirmez. Nasıl ki mendub olan bir fiil için hasen sıfatı mevzu bahis olablirse bir fiilin vacip olmaması onun hasen ile sıfatlandırılmayacağı anlamına gelmez.⁰⁵Dolayısıyla bir fiil memurun-bih olmasa bile o fiil yine de hasen olabilir. Çünkü fiillerde zati hüsün-kubuh sıfatları vardır.

Liaynihî hasen memûrun bihin birinci kısmı hiçbir şekilde hasen sıfatının kendisinden sakıt olmadığı memûrun bihtir. İmam Pezdevî bu nevi hasen memûrun bihi doğruluk ve imandaki tasdik örnekleriyle açıklar. İster ikrah altında olsun ister ikrah altında olmak-

01. Fakih Nizamuddineş-Şaşi, *Usulu's-Şaşi*, (Beirut: 2000),s.108; İbnu'l-Emin Mahmud Esad, *Telhis-u Usul-iFıkh*, (İstanbul: 2009), s.49-50.

02.Ahmed b. Muhammed AbdulazizBuhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, (Beirut: 1997), I, s.272;AlauddinSemerkandi, *Mizanul-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, (Kahire: 1997), s.175.

03.EbuZeydUbeydullahb.İsaed-Debusi,*Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, (Beirut:t.s.),s.52.

04.Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrârala Usûli'l-Pezdevî*, I, s.272; Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed Hafızuddin en-Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerh-u Musannefale'l-Menar*, (Beirut:ts.), I, s.91.

05.Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrârala Usûli'l-Pezdevî*, I, 272; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.46; Şaşi,Usulu's-Şaşi, s.110; Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerh-u Musannef ale'l-Menar*, (Beirut:ts.), I, 93.

sızın doğruluk her zaman hasendir. Hasen vasfı bu nedenle doğruluktan ayrılmaz bir vasıftır.⁰¹O bu kısımdaki liaynihî hasen memûrun bihi imandaki tasdik örneğini vererek konuyu detaylı açıklamaya çalışır.⁰²

İmam Pezdevî imanın hasen olduğunu ve aklen bilinebilir olduğunu ifade ederek Ebu Hanife'den itibaren gelen ve İmam Mâturidî ile sistematize edilen kişinin aklıyla Allah'ı bilmesi ve bulması gerektiği fikrini destekler niteliktedir. Zira Mâturidîler Eş'ârîlerin aksine kişinin aklıyla Allah'ı bilmesi ve bulması gerektiği kanaatinde dir.⁰³

Liaynihî hasen memûrun bihin ikinci kısmı ise şartlara göre hasen sıfatının kendisinden düşebildiği liaynihî hasen memûrun bihtir. Pezdevî, bu nevi liaynihî haseni ikrar örneğini vererek açıklar. Çünkü normalde hasen vasfı ile nitelenen ikrar için hasen vasfı ikrah altında olması durumunda sakıt olur. Yani ikrarın hasen veya kabih olarak nitelendirilmesi, kişinin içerisinde bulunduğu durumla ilgilidir.⁰⁴

Pezdevî, hasen liaynihî'ye mülhak olan memûrun bihi açıklamak için oruç,

zekât ve hac örneklerini verir. Bu kısımda bulunan ve hasen vasfını alan hususlarda bu vasıf potansiyel olarak vardır ve Şârî'in emri ile bu potansiyel sıfat aktif bir sıfat haline gelir ve artık bu fiil hasen diye nitelendirilir.⁰⁵

Pezdevî memûrunbihin vasıta ile olup olmamasına göre onları bir derecelendirmeye tabi tutmuştur. Buna göre namaz vasıtasız olarak yerine getirilen bir emir olması itibarıyla mutlak manada hasendir. Çünkü namaz emrini yerine getirme konusunda ehliyet hariç herhangi bir şart ve vasıta yoktur. Ehliyet ise sadece namaz için değil bütün bir mükellefiyet için temel şarttır. Oysa oruç, zekât, hac gibi emirlerde bu temel ehliyet şartının yanında başkaca şartlar da vardır.⁰⁶

1.2.Liğayrihî hasen memûrun bih

Hasen sıfatı bizâtihî kendisinde bulunmayan ancak bir nedenden dolayı hasen sayılan memûrun bihe denir. İmam Pezdevî liğayrihî hasen memûrun bihi şu üç kısma ayırır: Bizâtihî kâim olan liğayrihî hasen memûrun bih, hasen liaynihîye benzer olan liğayrihî hasen memûrun bih ve şartından dolayı liğayrihî hasen olarak adlandırılan liğayrihî hasen memûrun bih.⁰⁷

Pezdevî, bizâtihî kâim olan liğayrihî

01. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 271; Alaaddin Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, (Kahire: 1997), 178.

02. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrârala Usûli'l-Pezdevî*, I, 274; Semerkandi, s.178; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.45.

03. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 278; Semerkandi, 178; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.47; Celaluddin Ebi Muhammed Ömer b Muhammed b. Ömer el-Habbazi, (Mekke: 1422), Usûl, s.22.

04. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrârala Usûli'l-Pezdevî*, I, s.272 Semerkandi, s.179; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.45; Şaşi, s.110.

05. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrârala Usûli'l-Pezdevî*, I, 277; Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, s.182; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.45.

06. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 277; Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, s.183; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.45.

07. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 272; Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, *Mizanu'l-Usûl*, s.175; Debusi, *Takvimu'l-Edille*, s.44.

hasen memûrun bihi bir maksada ulaşmaya sebebiyet veren araçlar olarak tarif eder. Bu kısma abdest, had cezalarının uygulanması ve Cuma namazına gitmek için acele ederek gayret etmeyi (sa'y) örnek vererek konuyu açıklar. Burada hasen sıfatının taallukunun asıl nedeni araç olmalarıdır.⁰¹

Pezdevî liaynihî hasen memurun bihe benzer liğayrihî hasen memûrun bihi cihat ve cenaze namazıyla örnekendirerek açıklamaya çalışır. Çünkü cihad aslı itibariyle bakıldığında bizzat hasen bir fiil değildir. Onda insanların acı çekmesi ve şehirlere, evleri harap etme vardır. Onun hasen diye nitelendirilmesi kâfirin küfrünü yok etme, hak dini izzetli kılma ve i'lay-ı kelimetullah nedeniyledir.⁰²

Pezdevî şartından dolayı liğayrihî hasen memûrun bihi eda durumundaki ibadetleri örnek vererek açıklar. Çünkü ibadetler ancak muhatabına, güç yetirme şartının yerine gelmesi durumunda memûrunbih olur. Dolayısıyla yerine getirme kudreti burada memûrunbih için bir ön şart olur. Oysa ibadetin aslı itibariyle hasen olduğu tartışılmazdır. Yani ibadet liaynihî hasen memûrun bihtir. Fakat böyle bir memûrun bihin yerine gelmesi ise şarta bağlıdır.⁰³

2. "Menhiyyünanh"ın Kubuh ile Nitelendirilmesi

İmam Pezdevî, memûrun bihi

liaynihî hasen ve liğayrihî hasen şeklindeki kısımlara ayırması gibi menhiyyünanhı da liaynihîkabih ve liğayrihî kabih şeklinde iki kısımda değerlendirmektedir.⁰⁴ Memûrunbih ve menhiyyünanhın bu şekilde farklı değerlendirilmesi önceki Hanefîlerin de yapmış olduğu bir taksimdir. Bu metod sonraki Hanefîler tarafından bir takım kavramlarla zenginleştirilip geliştirilmiş ve zamanla bu taksim bir gelenek halini almıştır.

Fiillerin şer'î-hissî şeklindeki ayrımı, hüsün-kubuh meselesinin bir uzantısıdır. Şer'î fiil-hissî fiil ayrımında usûlcülerin hüsün-kubuh konusuyla bağlantılı tartıştığı iki temel mesele ortaya çıkmaktadır. Birinci mesele Şer'î bir fiile taalluk eden nehiy, kendi özündeki bir nitelik sebebiyle (liaynihi) mi, yoksa kendi dışındaki bir sebepten dolayı (liğayrihî) mi kabih olmasını gerektirmesi meselesidir. Diğer mesele ise, şer'î fiillere yönelik nehyin hükmünün bâtil mi yoksa fâsid mi olduğu meselesidir.⁰⁵

Pezdevî'ye göre nehye konu olan fiiller öncelikle özüne ait bir sıfat sebebiyle (liaynihî) ve kendisi dışındaki bir sıfat sebebiyle (liğayrihî) kabih olmak üzere iki kısma ayrılır. Liaynihî kabih olan fiiller, taşıdıkları kubuh sıfatının aklen bilinebilir olması ve kendilerine delâlet eden sözcüklerin de bu anlama uygun olarak vaz' edilişi bakımından kabih olanlar vaz'an liaynihî kabih ile söz konusu kubuh vasfını, aklın ve vaz'ın değil, şeriatın belirlemiş olması yani şer'an kabih olmak üzere kendi içinde

01. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 278; Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl* s.180; Şaşi, *Usulu's-Şaşi*, s.110.

02. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 279; Debusi, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.46.

03. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 282.

04. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 408.

05. Şaşi, *Usulu's-Şaşi*, s.165; Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, I, 62-63.

ikiye ayrılır. Liğayrihî kabih fiil ise, kendi dışındaki kubuh sıfatının, ilgili fiille ait bir vasıf olması (vasfen) veya o fiille yalnızca herhangi bir sebeple bir arada bulunmuş olmasına (mücâviran) göre ikiye ayrılmaktadır.⁰¹

2.1. Liaynihî Kabih Menhiyyünanh

Kubuh sıfatının nehyedilmeden önce de kendisinde bizzat bulunduğu menhiyyün anh kabihe liaynihî kabih menhiyyün anh denir. Liaynihî kabih menhiyyün anh kendi arasında *vaz'an ve şer'an liaynihî kabih menhiyyün anh* olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır.⁰²

Vaz'an liaynihî kabih, kabih olduğu aklen malûm olan ve vazedilişinde kabih olarak vazedilen menhiyyünanhtir. Şârîaklenkabih oldukları bilinebilir nitelikteki fiillerin çirkinliğini bunları nehyetmek suretiyle beyan buyurmuştur. İmam Pezdevî'ye göre fiillerde zati kubuh sıfatı bulunur. İman ve tasdik bizzat hasen olması ve bunun da aklen bilinir olması gibi zulüm ve yalan da bizâtihi kabihtir ve aklen bilinebilir niteliktedir. Şeriat gelmezden evvel de bu fiiller kabihtir. Şeriatın gelmesiyle bu fiillerin yasaklanmasıyla bizâtihi kabih olan fiiller nehyedilmiştir.⁰³

Pezdevî vaz'an liaynihî kabih kendi

01. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 378; Nesefî, *Keşfu'l-Esrâr Şerh-u Musannefale'l-Menar*, I, 141-142; eş-Şaşi, *Usûlü's-Şaşi*, s.166.

02. Debusî, *Takvimu'l-Edille*, s.45; Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 377; Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, s.176; Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, I, 62.

03. Debusî, *Takvimu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s.45; Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424; Semerkandi, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, s.176.

içerisinde iki kısımda ele almaktadır. Buna göre vaz'an liaynihî kabih, kabih sıfatının kendisinden sakıt olamaya ihtimalinin olup olmaması açısından düşmeye ihtimali olan ve olmayan olmak üzere iki kısımdır. Kabih sıfatının kendisinde sakıt olmaya ihtimali olmayana küfür, kabih sıfatının kendisinde sakıt olmaya ihtimali olana ise yalan örnektir. Zira küfür her ne durum olursa olsun kabih olurken yalan böyle değildir. Yalandaki kabih sıfatı bazı durumlarda sakıt olabilmektedir.⁰⁴

Şer'an liaynihî kabih, bir akde mahal olmaya kabiliyeti bulunmamasından veya bâzı şartlardan dolayı Şar'i tarafından nehyedilmiş ve bu suretle kabih olduğu haber verilmiş olan liaynihî kabihtir. Bu kısma hür insanın satılması, mezamin ve melakih satımı ve abdestsiz namaz kılmak örnektir. Pezdevî'nin konuya bakış açısında Debusî'yi referans verdiği ve aynı sistematikte meseleyi ele aldığı görülmektedir.⁰⁵

Ana rahmindeki ceninin (melakih) ve erkeğin sulbündeki meninin (mezaminin) satılması şer'an liaynihî kabihtir. Çünkü meşru olan alışveriş, malın malla mübadele edilmesidir. Rahim ve sulbteki suyun (cenin ve menin) ise, mal olma özelliği bulunmadığından, bunlar meşru bir satışa konu olmamaktadır. Hayvanın yaratılmadan önceki suyu olan meni şer'an mal niteliği taşımadığından satım akdine konu olamaz.⁰⁶

04. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424.

05. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 408.

06. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424; Büyük Haydar Efendi, *Usûlü Fıkh Dersleri*, (İstanbul:t.s.), s.143.

2.2. Liğayrihî kabih menhiyyün anh

Liğayrihî kabih menhiyyün anh; kendi zâtına nazaran kabih olmayıp başka bir şey ile alâkasından dolayı kabih olan menhiyyün anhtır. Bayram günlerinde oruç tutmak, Cuma namazı saatinde alışveriş yapmak, gasbedilmiş bir yerde namaz kılmak ve faizli bir alışveriş işlemi buna örnektir. Zira ne alışveriş, ne oruç tutmak ne de namaz kılmak bizâtihi kabih değildir aksine hasendir.⁰¹ Pezdevî'ye göre liğayrihî kabih menhiyyün anhin memûrun bihteki karşılığı cenaze namazı ve cihattır.⁰²

Nehyedilen fiilin sıfatındaki kabih vasfının, menhiyyün anhtan kaldırılması mümkün olursa, bu fiil *mücâviren liğayrihî kabih* diye adlandırılmaktadır. Cuma ezanı sırasında alışveriş yapmak bu kısma örnektir. Çünkü o sırada alışveriş yapmak, vacip olan Cuma namazına gitmekten alıkoyması nedeniyle yasaklanmıştır. Söz konusu kötülük niteliği fiile vasfen değil de mücaviren bitişmiştir.⁰³

Eğer buradaki kabih niteliği vasıf olarak bulunsaydı, her ne zaman Cuma ezanı vaktinde alışveriş yapılırsa o esnada Cuma namazına gitmenin de ihlâl edilmesi gerekirdi ki durum böyle değildir. Nitekim Cuma ezanı sırasında namaza giderken alışveriş yapan bir kimse Cuma namazına gitme fiilini ihlâl etmeyebilmektedir. Kişi Cuma namazına gitmesine mani olmayacak şekilde alışveriş yapabilir. Öyleyse Cuma

saatinde alışveriş yapmak vasfendeğil mücâvirankabih olur. Aynı şekilde gasp edilmiş bir yerde kılınan namaz, başkasının mülkünü işgal etmek anlamına geldiğinden, kabihin bu kısmına dâhil olmaktadır. Nitekim buradaki kabih, namaz kılmaya vasfen değil de mücâviren bitişmiştir. Dolayısıyla buna başka bir durum sebebiyle kabih denmektedir.⁰⁴

Nehyedilen fiilin sıfatındaki harici kötülüğün, menhiyyünanhtan kaldırılmasının mümkün olmaması durumuna "*vasfen liğayrihî kabih*" denilmektedir. Buradaki kabih sıfatı, nehyedilen fiilin tahakkuk etmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Faizli bir alışverişte, kendisine vasfen kötülük bitiştiği için bu nevi alışveriş, hayız döneminde karısıyla cinsel ilişki kurmanın kabih olması bu neviye örnektir. Vasfen liğayrihî kabihin ibâdetlerdeki örneği ise bayram günlerinde oruç tutmanın yasak olmasıdır. Pezdevî bu nevi liğayrihî kabihin memûrun bihteki karşılığının cihat ve cenaze namazı olduğunu ifade eder.⁰⁵

Efâl-i şeriyye kapsamına giren konularda Şâfiler ile Hanefiler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefilerde *fasit* kelimesi, aslı sahih, vasfı sahih olmayan, yani aslı itibariyle meşru iken gayri meşru bir şeyle birlikte bulunma sebebiyle vasfen sahih olmaktan çıkan fiiller için kullanılırken, Şâfilerde bu kavram *bâtıl* kelimesiyle aynı anlamda kullanılmaktadır.⁰⁶

01. Şemsu'l-EimmeSerahsi, *Usûlu's-Serahsi*, Thk.

Ebu'l-Vefa El- Afgani, (Beyrut: ts.), I, 98.

02. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424.

03. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424.

04. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424.

05. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 424.

06. Sâdeddîn Mesûd İbn Ömer İbn Abdillâh Taftazani, *Telvihi*, (İstanbul: 1310) I, ss.

Hanefî fakihler, Ebu Hanife'nin içtihat sistematîğinde borçlar hukukuna dair konularda, ayet ve hadislerle aykırı esaslar ihtiva eden sözleşmelerle ilgili olarak, dînî müeyyide ve hukuki müeyyide ayrımının yapıldığı görüşüne varmışlardır. Buna göre Hanefî fıkıh doktrininde borç ilişkileriyle ilgili konularda; dinen haram hukuken batıl, dinen haram hukuken fasid, dinen mekruh hukuken sahih şeklindeki vasıflandırmalar yapılmıştır. Bununla beraber bazen de dînî bir boyut, yani teklifi hüküm boyutu zikredilmeden batıl, fasid şeklinde de vasıflandırılmıştır.⁰¹

Şâfiler konuyu daha farklı bir anlayışla değerlendirmiş ve Hanefîler gibi bir ayrıma gitmemiştir. Nitekim Şâfiîlere göre mutlak nehyin mücebi, aksine delil olmadıkça nehyedilen fiil ister efâl-i hissiyyeden olsun isterse efâl-i şeriyeden olsun, menhiyyünanın hükmünün aslen gayri meşru kabul edilmesi yani menhiyyün anının liaynihî kabîh olmasıdır. Dolayısıyla yasaklanan bir fiilin hükmü fesat değil, butlandır. Onun bu konudaki delili, nehyin emrin zıttı olmasıdır.⁰²

Hanefîlerle Şâfiler arasındaki bu anlayış farkının pratikte bir kısım yansımaları olmuştur. Esasen denebilir ki Hanefî-Şâfiîsül anlayışının ayrıştığı önemli noktalardan biri de onların fiillerdeki hüsün-kubuh sıfatlarıyla

ilgili kanaatleridir. Bu anlayış farkı şahitsiz nikâh, Cuma saatinde alışveriş, faizli işlem gibi konularda kendisini göstermektedir. Hanefîlerdeki ara hüküm formu olan vacib gibi kavramların Şâfiîlerde farklı kullanımı bu anlayış farkına dayanmaktadır.

3. Pezdevî'ye göre hüsün-kubuh ve akıl

Esmâ binti Umeys adında bir sahâbi Hz. Peygamber'e sorar: Ya Rasûlallah babama hac farz oldu ve o, bineğin üzerinde duramayacak kadar yaşlı bir adamdır. Onun yerine ben hac yapsam yeterli olur mu? Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Ne dersin babanın bir borcu olsa ve sen onu ödesen olur mu? Bu soruya o da evet diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Allah'ın borcu bundan daha haktır buyurdu.⁰³

Pezdevî bu hadiste Hz. Peygamber'in akli çıkarım yapmasına dikkati çeker ve benzer şeylerde aynı akli benzerlikten sonuca gidilebileceğini ifade eder. Ancak aklın, idrak edemediğimiz şeylerde hüküm koyamayacağını, namazını kılmadan ölmüş kişinin arkasından fidye vermekle borcunun düşmeyeceği örneğiyle açıklamaktadır. Oruç tutmaya güç yetiremeyenlerin bunun yerine fidye verecekleri nassla sabittir. Ayette "*Oruç tutmaya güç yetiremeyenler bir miskin doyumluluğu fidye verir.*"⁰⁴ Müminin namaz borcunun ıskatıyla ilgili nass olmadığına göre aklımız da bunun hükmünü idrakte aciz kaldığına göre burada oruç örneğini esas alarak hüküm veremeyiz demekle Pezdevî aklın hüküm alanını be-

458-459.

01. Beşir Gözübenli, "İslam Hukukunda İstihsanen Meşru Görülen Borç İlişkilerine Dair Bazı Mülâhazalar, İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi", 3. Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı, (İstanbul: 2009), s.192.

02. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, (Beirut: 1413), II, s. 27.

03. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 226.

04. Bakara 2/184.

lirlemekte ve ona bir sınır çizmektedir.⁰¹

Pezdevî misl-i makul kavramıyla açıkladığı bu tezini hac örneğiyle de destekler. Buna göre hacca gidemeyecek kadar hasta, düşkün bir kimse fidye vererek bu borcundan kurtulamaz. Çünkü oruç örneğindeki fidye misl-i gayr-ı makuldür ve bu alternatifin arkasında yatan delil ve sebebi ancak Şârî bilmektedir. Bundan dolayı misl-i makul bir örnek olamaz ve hac için de fidye vermekle hac borcu sakıt olmaz. Ancak bununla beraber yapılan bu şeyler Allah katında kulun affedilmesine vesile de olabilir onu da ancak Allah bilir.⁰²

Pezdevî'ye göre akıl bir alet olduğu için binefsihî âcizdir. Çünkü alet failsiz iş göremez. Kendisine sem'î delilin bitişmemesi durumunda akıl, âlet olduğu için binefsihî bir şeyi vacip kılamaz. Kendisine bir sem'î delilin bitişmesi durumuna gelince, bu durumda da icâbın akla değil de o sem'î delile izâfe edilmesi ortaya çıkar.⁰³

Hanefilere göre emir ve nehiydeki hüsün-kubuh vasıfları emrin veya nehyin medlulatından iken Şâfîlerde ise mucibatındandır. Hanefîlerin bu anlayışı hüsün-kubuh anlama ve yorumlamalarına yansımış ve emrin muktezasının hasen, nehyin muktezasının kabih gerektiği şeklinde konuyu değerlendirmişlerdir. Burada mukteza kavramının özellikle seçildiği görülmektedir. Hanefîlerin delalet türlerini anlatırken üzerinde durdukları bu anlayışta akla

alan açma gayretlerinin olduğu görülmektedir. Zira muktezadaki meskûtun anı durumu ortaya çıkaracak olan akıl olmaktadır.⁰⁴

Pezdevî'ye göre aklın onu idrak edip edememesi bakımından hüsün ve kubuh iki çeşittir: Bir kısmı vardır ki bunlar akılla kavranabilir ve bilinebilir. O adalet, doğruluk ve nimete şükürün hasen olmasının bilinmesinin aklen mümkün olduğu aynı şekilde zulüm, yalan ve nimetlere nankörlüğün kabih olmasının akılla bilinebileceğini örnek vermektedir. Ona göre diğer bir çeşit hüsün ve kubuh da vardır ki bunlar akılla bilinmez, kavranamaz ve ancak Şârî'in bildirmesiyle hasen veya kabih oldukları bilinebilir. Buna ibadetlerin miktar ve şekilleri, içki içmenin ve zinanın kötülüğünün akılla bilinmemesi ve kavranmamasını örnek verir ve eğer Şârî bildirmeseydi bilinemezdi der. Şârî'in emrettiği veya yasakladığı bu durumların hüsün ve kubuhuna aklın verdiği hükümle Şârî'in hükmü birbirine muvafık olursa bu durumda akıl gelen nassın verdiği hüküm tekit etmiş olur.⁰⁵

Teklif anlamında, hasen, kabih, muhah, mahzur, farz, vacib, nefl, nedb, zulüm ve isyan akıl tarafından değil, Allah'tan gelen sem'î delille ancak sabit olur. Çünkü "Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?' diye sorarlar."⁰⁶ ayetinin açık ifadesine göre dinî teklifin gerçekleşebilmesi için bir

01. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 227.

02. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 225.

03. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, IV, 381–385.

04. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 75.

05. Abdulaziz Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, I, 270.

06. Mülk 67/8.

uyarıcının gelmesi şarttır.⁰¹

Sonuç

Fıkıhî ekollerin hüsün-kubuh meselesini değerlendirmelerinin usûl sistemlerinin oluşumunda ve teklifi ve vazi hükümler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Usûl-î fıkıh bilgileri arasında mutlak hâkimin Allah olduğu ve Şârî'nin emrettiğinin hasen, nehyettiğinin kabih olduğu konusunda ihtilaf yoktur.

İmam Pezdevî'ye göre fiillerde hüsün ve kubuh zati olarak vardır ve akıl fiillerin zatında varolan bu sıfatları bilebilir ancak onları vacip veya haram kılamaz. Fiillerdeki bu asıl ve vasıf ayrımı hüsün-kubuhun algılanmasında ve değerlendirilmesinde etkili olmuştur. Buna göre Pezdevî'nin memûrun bih ve menhiyyün anı hüsün-kubuh açısından, liaynihî ve liğayrihî olmak üzere iki kısma ayırması onun fiillerde zati hüsün-kubuhun olduğu fikrine dayanmaktadır.

O, emir ve nehyi anlayıp yorumlamada fiillerin aslı ve vasfî durumlarını göz önüne almakta ve liaynihî kabihlerde bu durum vaz'an-şer'an kabih ayrımında, liğayrihî kabihlerde ise mücâviran-vasfen ayrımında ortaya çıkmaktadır. Hanefîlerin hüsün-kubuh anlayışlarının bir neticesi olarak vazi hükümlerde fasit-batıl ayrımının yapıldığı görülmektedir.

Abstract

(Husn-Qubh in the System of Usûl'u Pezdevi)

There is no dispute in Islamic Law in

01. Kadı Ebubekir Muhammed b. Tayyib Bakillanî, *Kitabü'l-Beyan*, (Beyrut: 1958), s.41.

thatif Allah order anything is good and forbid anything is bad. According to Imam Pezdevi there are these If goodness and these If badness in the acts and these can be known by the mind. According to him there are two variety of the goodness and the badness: The self and then on self. This diferrance affect his sistematic and giving the rule.

Key Words: Islamic Law, Goodness-Badness, Intelligence

Kaynakça

- Abdulaziz Buhârî, Ahmed b. Muhammed, *Keşfu'l-Esrâr ala Usûli'l-Pezdevî*, (Beyrut: 1997).
- Bakillanî, Kadı Ebubekir Muhammed b. Tayyib, *Kitabü'l-Beyan*, (Beyrut: 1958).
- Bardakoğlu, Ali, "Hüsün ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Mâturidî", *Erciyes Üni. İlahiyat Fak. Der.*, Sayı: 4, (Kayseri: 1987).
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: ts).
- Çelebi, İlyas, "Hüsün-Kubuh", *D.İ.A.*, (İstanbul: 1999).
- Çelebi, İlyas, "Klasik bir Kelâm Problemi: Hüsün ve Kubuh", *M.Ü. İlh. Fak. Dergisi*, Sayı: 16-17, (İstanbul: 1998-1999).
- Debusi, Ebu Zeyd Ubeydullah b. İsa, *Takvimü'l-Edille fi Usûli'l-Fıkıh*, (Beyrut: t.s.).
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâmin Usûli'l-Fıkıh*, (Beyrut: 1413).
- Gözübenli, Beşir, "İslam Hukukunda İstihsanen Meşru Görülen Borç İlişkilerine Dair Bazı Mülâhazalar, İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi", 3. Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı, (İstanbul: 2009).
- Habbazi Celaluddin Ebi Muhammed Ömer

- b Muhammed b. Ömer, (Mekke: 1422).
Haydar Efendi, Büyük, *Usûlü Fıkıh Dersleri*, (İstanbul: t.s.).
Mahmud Esad, İbnu'l-Emin, *Telhis-u Usul-i Fıkıh*, (İstanbul: 2009).
Medkur, İbrahim, *el-Mucemu'l-Vecîz*, (Mısır: 1980).
Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed Hafızuddin, *Keşfu'l-Esrâr Şerh-u Musannefale'l-Menar*, (Beyrut: ts.).
Özdemir, Metin, *İslam Kelâmında Kötülük Problemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E., (Ankara: 1998).
Semerkandi, Alauddin, *Mizanu'l-Usûl fi Netaici'l-Usûl*, (Kahire: 1997).
Serahsi, Şemsul-Eimme, *Usûlu's-Serahsi, thk. Ebu'l-Vefa el-Afgani*, (Beyrut: ts.).
Seyyid Bey, *Medhal*, (İstanbul: 1333).
Şaşi, Fakih Nizamuddin, *Usulu's-Şaşi*, (Beyrut: 2000).
Taftazani, Sâdeddîn Mesûd b. Ömer b. Abdillâh, *Telvih*, (İstanbul: 1310).